

Ferwagner Péter Ákos

Rendfenntartás, pacifikáció vagy háború?

A magyar történetírás régi-régi adóságát törleszti J. Nagy László napokban megjelent nagy ívű könyve, *Az algériai háború, 1954–1962*, melynek már a Frantz Fanon által jegyzett mottója is jelzi, hogy az 1954-től 1962-ig tartó algériai konfliktus nagyon is „erőszakos jelenség” volt, hiszen a „nemzeti felszabadulás” mindig szükségképpen az. Feltétlenül üdvözlendő a szerző részéről az a valójában már régóta meglévő, s mostanra realizált szándék, hogy közelmúltunk, a hidegháború egyik legfontosabb konfliktusát végre szerteágazóan, az elemzésbe megannyi vonatkozást beemelő módon mutassa be a hazai olvasóközönségnek. Annál is inkább, mert ennek a történetnek számos, s nem is jelentéktelen magyar vonatkozása van, ami eddig jobbára ismeretlen volt még a szakma számára is.

J. Nagy László, a Szegedi Tudományegyetem Történeti Intézetének professzora a téma és a Magreb-térség egyik legkiválóbb hazai szakértője, számos hiánypótló könyv, kiadvány, tanulmány szerzője. Voltaképpen azt is mondhatnánk, hogy eddigi munkássága mintegy felkészülés volt erre a feladatra, az algériai háború történetének megírására. A térség történetét évtizedek óta kutató professzor korábbi publikációi után az 1990-es évek közepén jelentette meg első nagyobb lélegzetű – szintén úttörőnek számító – munkáját, akadémiai doktori értekezését a Magreb francia gyarmati elnyomás alóli felszabadulásáról. Ezt követte az arab országok modernkori történetét taglaló egyetemi tankönyve (legújabb kiadása: *Az ummától a*

nemzetállamig, 2009), valamint az ugyancsak hiánypótló, a magyar–arab kapcsolatok múltját bemutató nagyobb lélegzetű tanulmánya (*Magyarország és az arab térség*, 2006). Legfrissebb műve ebbe a vonalba illeszkedik.

Az évtizedes kutatómunka során hatalmas mennyiségű forrást sikerült feldolgoznia. Itt kell megjegyeznünk – s erre maga J. Nagy is utal –, hogy a felszabadító háború és a Magreb egész gyarmati korszakának releváns forrásanyaga és szakirodalmi francia nyelvű, mivel az iratokat a gyarmati hatóságok készítették, a sajtó pedig túlnyomórészt szintén Moliére nyelvén íródott. A források között megtalálhatók az Aix-en-Provence-ban található Tengerentúli Levéltár, a nantes-i diplomáciai levéltár, a párizsi külügyminisztériumi levéltár anyagai, valamint a szintén a francia fővárosban található Politikatudományi Főiskola levéltárának dokumentumai is, ahol a kor politikai szereplőinek személyes hagyatékát, levelezését őrzik. Természetesen nem maradtak ki a hazai levéltári források sem (MOL Külügyminisztériumi iratok, MSZMP KB Külügyi Osztály). Szépszámmal publikált forráskiadvány, dokumentumkötet került be az elemzésbe, és széles körű a felhasznált algériai, francia és magyar sajtótermékek, lapok száma is. Rendkívül gazdag a szekunder irodalom, amelyben minden, a témáról eddig napvilágot látott fontosabb monográfia, tanulmánykötet stb. megtalálható. Az írott forrásokat és feldolgozásokat a még élő szereplőkkel (például Szadek Hadzseresz, Henri Alleg, William Sportisse stb.) készült értékes személyes interjúk egészítik ki.

A jól sikerült borító vaskos könyvet rejt. A törzsszöveg több mint 300 oldal, amit a függelékben fontos, magyarul eddig még nem publikált dokumentumok és térképek, valamint kronológia egészítenek ki. A kötet végén kifejezetten a külföldi szakmai olvasóközönség számára szerepelnek a kutatás legfontosabb, a szakirodalom eddigi téziseit árnyaló, néhol cáfoló megállapításai, illetve bekerült egy francia nyelvű tanulmány az algériai háború és a kommunista országok viszonyáról, ami a téma „gigantikus méretű” (B. Stora) szakirodalmában is újdonságnak számít. Hiányérzetünk legfeljebb amiatt lehet, hogy kimaradt a keresést elősegítő név- és tárgymutató, ami minden bizonnyal tovább emelte volna a könyv így sem lebecsülendő szakmai értékét.

J. Nagy professzor a szöveget szám szerint tíz főfejezetre, azokat pedig alfejezetekre tagolta. A fejezetek jól követhető módon illeszkednek a háború történetének legfontosabb fordulópontjaihoz, amelyekből – talán csak a véletlennek köszönhetően – minden évre jutott legalább egy. Teljes mértékben egyetérthetünk például azazal a megállapítással, hogy a háború valójában nem 1954. november 1-jén (a konfliktus kirobbanásakor), hanem 1955. augusztus 20-án kezdődött el, amikor Kelet-Algéria nagyvárosaiban a fegyveres harc politikai irányítását a kezében tartó Nemzeti Felszabadítási Front (FLN) és a harcot ténylegesen folytató Nemzeti Felszabadítási Hadsereg (ALN) reguláris egységei először voltak képesek csapást mérni a gyarmatosítókra, amit a francia csapatok kegyetlenül megtoroltak. Legalább ennyire jelentős fordulatlaknak számít az a drámai esemény (a háború időszaka bővelkedik ilyenekben), amelynek során a frissen megválasztott baloldali miniszterelnököt, Guy Mollet-t 1956 februárjában Algírban a feldühödött ultranacionalista, Francia Al-

géria mindenáron való megtartásában érdekelt „feketelábú” (európai származású) tömeg inzultálta. Ennek eredményeképpen a kormányfő meghátrált „az utca nyomása előtt”, és addig is tétova békepolitikáját egyre inkább az erőszakos megoldás keresése vette át.

Ugyanígy meghatározó jelentőségű pillanat volt az 1957-i „algíri csata”, amikor az ejtőernyősök rendfenntartói szerepbe kényszerültek, s kíméletlen, a Gestapo módszereit idéző eszközöket alkalmazva megtörték a fővárosban az FLN ellenállását. A kínzások, gyilkosságok és más törvénytelenlések napvilágra kerülésével az anyaországban növekedett azoknak a táborának, akik egyre inkább tehernek érezték Algériát, és elengedését, dekolonizálását kívánták. A konfliktus azonban olyan politikai – és pszichikai – helyzetet teremtett mind a gyarmaton, mind Franciaországban, ami napvilágra hozta az 1946-ban létrejött IV. Köztársaság strukturális gyengeségeit, s végső soron 1958-ban a bukását is okozta. Az ekkor az ország élére került Charles de Gaulle tábornoktól a többség azt várta, hogy rövid idő alatt megoldja a problémát, ehhez azonban még további, újabb és újabb drámákkal teli négy esztendőre volt szüksége (önrendelkezés elismerése, a „barikádok hete”, az „ezredesei puccsa” stb.).

Kiderül: a háborúban az ALN lényegében katonai vereséget szenvedett a francia hadseregtől, amit az 1959-es Chaloffenzíva tett véglegessé, de *politikailag* az FLN mégis győzedelmeskedett, mert Franciaország – J. Nagy László által alaposan elemzett okok miatt – rákényszerült Algéria függetlenségének elismerésére. Ezt 1962-ben már az egész francia társadalom megkönnyebbülve fogadta, egyetlen csoport kivételével: az ultrakolonialisták, az egymillió algériai francia népes-

ség – mivel nem tudta elképzelni jövőjét a független (s nem általuk irányított!) észak-afrikai államban – 1962 tavaszán pánik-szerűen elhagyta hazáját, s egyéni és családi tragédiák sokaságát előidézve átköltözött a Földközi-tenger túlsópartjára.

J. Nagy professzor magabiztos kézzel vezeti végig az olvasót ezen a valóban drámai eseménysorozaton. Alaposan bemutatja az előzményeket, részletesen elemzi a történések hátterét, mélyrehatóan feltárja az összefüggéseket. Ezen kívül szemléletesen ábrázolja a felkelők vezetőinek (például Ferhát Abbász, Ahmed Ben Bella, Abane Ramdane, Huári Bumédien stb.) portréját, s gazdag információkat kapunk az FLN/ALN helyenként rendkívül súlyos, sőt erőszakos belső konfliktusairól, vitáiról. Hasonlóképpen részletes képet kapunk a korabeli francia politikai és katonai elit meghatározó tagjainak (például Pierre Mendés-France, Guy Mollet, Jacques Massu, Raoul Salan stb.) politikai állásfoglalásairól. De a szerző nemcsak a konfliktus közvetlen szereplőinek tevékenységére koncentrálnak, hanem kitér a szomszéd államok, Marokkó, Tunézia, az arab testvérországok (Egyiptom), valamint a nagyhatalmak (Egyesült Államok, Nagy-Britannia, NSZK, Szovjetunió) reakcióira is.

Utaltunk rá, hogy különösen értékes része a könyvnek a szocialista országok állásfoglalásainak elemzése, bemutatása. A Szovjetunió rendkívül óvatosan viszonyult a felkeléshez, hosszú ideig francia belügyként kezelte, habár szimpatizált az FLN ügyével. Ebben az óvatosságban, lassú nyitásban az is szerepet játszott, hogy Moszkva csak az 1950-es évek közepén kezdi elkötelezni magát a harmadik világban, addig a sztálini szemlélet érvényesült, mely az európai kontinenst tartotta elsődlegesnek, az Európán kívüli világ iránt pedig kevésbé érdeklődött. Ideológiai

megfontolásokból a szovjetek és a különböző kommunista pártok Európában és a nagyvilágban bizalmatlanok voltak minden olyan mozgalommal szemben, amelyet nem a kommunisták, hanem, mint jelen esetben is, a nacionalisták (a „kispolgári burzsoázia”) irányítottak. Gyanakvásuk, bizalmatlanságuk csak lassan oldódott. Ezen kívül az 1950-es évek végén meginduló keleti–nyugati enyhülést Hruscsov nem akarta azáltal veszélybe sodorni, hogy élesen konfrontálódik Párizssal Algéria ügyében.

Itt érdemes megemlíteni a magyar vonatkozások alapos feltárását. Különösen érdekes a Budapestről sugárzó arab nyelvű rádióadó esete, mely majdnem diplomáciai bonyodalmakhoz vezetett hazánk és Franciaország között, hiszen az 1954 nyara óta működő adó észak-afrikai kommunisták által szerkesztett műsort sugárzott, s november elseje után közölte az FLN kiáltványát. A franciák 1955 szeptemberében kérték a magyar kormányt, hogy szüntesse be az adó tevékenységét, félreérthetetlenül célozva arra, hogy ellenkező esetben veszélybe kerülhet Magyarország ENSZ-tagsága. (Felvételi kérelmünk ekkor került napirendre a világszervezetben, s elbírálásában a BT-tag franciáknak döntő szavuk lehetett.) Budapest eleinte ugyan „tagadta az adó létezését”, de rövidesen döntött a megszüntetéséről, mert az ENSZ-tagságot nyilvánvalóan fontosabbnak tartotta (52–53. o.). Ugyancsak érdekesek azok a magyar vonatkozások, amelyek az FLN-nel való kapcsolattartást és a felkelés támogatását érintik. Hazánk – Moszkva politikájával összhangban – hosszú ideig nem kötelezte el magát a felkelők támogatása mellett, csak kisebb jelentőségű segítséget volt hajlandó nyújtani (gyógyszer, élelmiszer, szolidaritási akciók stb.). Miután 1958 őszén Kairóban megalakult az ideig-

lenes algériai kormány, küldöttsége többször megfordult Budapesten (és a többi szocialista fővárosban; az NDK-ba, Csehszlovákiába stb. sebesült ALN-katonák is érkeztek gyógykezelésre), sőt 1959-ben és 1961-ben az FLN labdarúgócsapata kelet-európai turnéja során Budapesten, Tatabányán és Miskolcon is játszott barátságos mérkőzést (189. o.).

Talán az eddigiekből is kitűnik, hogy J. Nagy László könyve elsősorban a konfliktus politikai, nemzetközi diplomáciai vonatkozásait domborítja ki, a katonai események inkább csak felvillannak, mintegy illusztrálják a politikai eseményeket (például az 1955. augusztus 20-i akció, a Challeféle offenzíva katonai módszereinek ismeretése stb.). Talán ebben az irányban még bővíthetőbb lehetett volna a kutatás, már csak azért is, mert az algériai háború katonapolitikai, hadtörténeti szempontból is számos újdonságot hozott magával. A gerillamódszerek továbbfejlesztésére magyarul is megjelent könyvében már a brit Basil Davidson is felhívta a figyelmet, a harci helikopterek harctéri alkalmazására és a lakosság tömeges áttelepítésére, „csoportosítására” pedig kifejezetten itt került sor először (ezt J. Nagy László hangsúlyozza is, 184–185. o.). Ezeket a módszereket tökéletesített formában az amerikaiak később Vietnamban alkalmazták. Az elemzés azt sugallja, hogy a háborúban a politikai folyamatok voltak az el-

sődlegesekek, a katonai események csupán háttérként szolgáltak. Ez annál is inkább elfogadható, mert – mint láttuk – az ALN tulajdonképpen katonai értelemben alulmaradt a franciákkal szemben.

Az olvasmányos, érdekes, élvezetes stílusban megírt szöveg értékéből a sok-sok nyomdahiba és elütés levon valamelyest. Érdemes lett volna odafigyelni arra is, hogy a személynevek konzekvensen szerepeljenek (például Kider–Khider–Khíder, Aussaresses–Aussaeres, Ben Hedda–Benkedda, Amirus–Amirouche, Messzali Hadzs–Messzali Haddzs, Delbeque–Delbecque stb.). Helytelenül szerepelnek személy- és helynevek is (például Simon Peresz, 105. o.; François Mitterrand, 68., 111. o.; Gillo Pontecorvo, 113. o.; Bernard Cornut-Gentile, 182. o.; Eisenhower, 148. o.; Bőne, 139. o.; Tamanraszet, 194. o. stb.). Nyilvánvaló elírás Bumédien halálozási dátuma: 1978, nem pedig 1987 (199. o.).

A kisebb-nagyobb formai hibáktól eltekintve nagyon magas szakmai színvonalú könyv került ki J. Nagy László keze alól. Könyve méltán számíthat a szűkebb történetész szakma, de a közelmúlt történelme iránt érdeklődő hétköznapi olvasó érdeklődésére is. Arról nem is beszélve, hogy a felsőoktatásban milyen hasznos lesz a jelenkori egyetemes történeti stúdiumok során.

(J. Nagy László: *Az algériai háború 1954–1962*. Szeged, 2010, Universitas Szeged Kiadó, 387 oldal) ■